

Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Кабінет суспільно-гуманітарних предметів

Кроки впровадження особистісно зорієнтованого навчання

Тематичний збірник праць
вебінару для працівників органів управління освітою в територіальних
громадах, які координують питання української мови та літератури;
керівників територіальних методичних об'єднань учителів української
мови і літератури; вчителів-словесників

Бібліотечка
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
Серія «Регіональні науково-методичні заходи»

Кроки впровадження особистісно зорієнтованого навчання / упоряд. : М. А. Піддубний, А. А. Волосюк; за заг. ред. Мельник Н.А. – Рівне : РОІППО, 2021. – 42 с.

Рекомендовано радою кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (Протокол № _ від __. __.2021 року).

Відповідальний за випуск:

Мельник Надія Адамівна, кандидат педагогічних наук, проректор з науково-методичної роботи, доцент кафедри філософії, економіки та менеджменту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Упорядники:

Піддубний Микола Адамович, методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,

Волосюк Анатолій Анатолійович, методист кабінету редакційно-видавничої діяльності Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Тематичний збірник праць присвячено проблемі оволодіння теорією і методикою особистісно зорієнтованого навчання.

Усі матеріали збірника подаються в редакції авторів (збережено стилістику, орфографію та мову). Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Піддубний Микола Адамович,
методист кабінету
суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО

СИСТЕМА РОБОТИ З УПРОВАДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Особистісно зорієнтований підхід у навчанні, сутність якого ми розглядали на попередньому занятті студій, потребує нового вчителя, психологічно й фахово готового до практичної реалізації цього підходу.

Оскільки інтереси особистості дитини, за концепцією Нової української школи, проголошуються пріоритетними, а створення умов для її розвитку й реалізація потенційних можливостей – головним завданням сучасної освіти, виникає потреба в пошуку шляхів реалізації провідних положень модернізації системи освіти – ідеї розвитку особистості, формування механізмів розвитку і саморозвитку системи освіти, перетворення освіти в дієвий чинник розвитку суспільства. Зреалізувати ці завдання покликана методика особистісно зорієнтованого навчання, носієм якої є вчитель як творець педагогічної освіти.

Приступаючи до роботи в цьому напрямі, педагог повинен урахувати реалії сьогодення, в яких живуть учні, вимоги суспільства до освіти й багато інших чинників. Освіта згідно з доповіддю ЮНЕСКО "Освіта для XXI століття" має допомогти людству *навчитися жити разом, пізнавати та діяти*. Акцент робиться на формуванні спроможності особистості до духовно-практичної діяльності, спрямованої на свідоме і творче проектування власного життєвого шляху, а це означає:

а) *навчитися жити разом* – передбачає здатність та готовність людей, які мають несхожі життєві стратегії, відмінні моделі життя, різні життєві проекти, життєві цілі, завдання і плани, жити разом;

б) *навчитися пізнавати* (отримувати знання) – означає ефективне поєднання загальної культури особистості з умінням учитися, здобувати необхідний життєвий досвід, набувати необхідного рівня професійної компетентності, достатнього для успішного життя;

в) *навчитися діяти* (працювати) – передбачає опанування технік продуктивної трудової діяльності за обраною професією, набуття навичок соціальної роботи і відповідального ставлення до власної діяльності та її наслідків;

г) *навчитися жити* – передбачає усвідомлення власної життєвої місії, здійснення правильних життєвих виборів, зокрема професійних; усвідомлення власного потенціалу; усвідомлення смислу буття, формування власної життєстійкості, життєздатності та життєтворчості.

На перше місце виходить оволодіння компетентностями, ключовими і предметними, та ключовими вміннями, визначеними Законом України "Про освіту" та концепцією "Нова українська школа". Відповідно до цих документів "випускник сучасної школи, який буде жити і трудитися в... постіндустріальному суспільстві, повинен володіти певними якостями, а саме:

- *гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій*, які постійно змінюються, самостійно отримувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних проблем, щоб упродовж усього життя мати змогу знайти своє місце;

- *самостійно критично мислити, вміти бачити труднощі*, що виникають у реальному світі і шукати шляхи раціонального їх розв'язання, використовувати сучасні технології; чітко усвідомлювати, де і яким чином отримані ними знання можуть бути використані у практичній діяльності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- *гнучко працювати з інформацією* (вміти збирати для дослідження певного завдання факти, аналізувати їх, висувати гіпотези розв'язання проблем, робити необхідні узагальнення, зіставляти з аналогічними або альтернативними варіантами, які розглядаються, встановлювати статистичні закономірності,

формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти і розв'язувати нові проблеми);

-*бути комунікабельними, контактними в різноманітних соціальних групах, уміти працювати спільно в різноманітних галузях, попереджувати конфліктні ситуації або вміло виходити з них;*

-*самостійно трудитися над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня" [2].*

Для досягнення таких цілей учням потрібно багато працювати, а без цього не оволодіти навичками цілепокладання, планування, організації, рефлексії, оцінки. Тому кожен день у школі – це ще один крок в оволодінні компетентностями, в реалізації ще однієї з цілей навчання.

Очевидним і беззаперечним стає факт, що перехід до особистісно зорієнтованого навчання залежить від педагога, його бажання, психологічної і фахової готовності, загальної й педагогічної культури, особистісних якостей. Яким же має бути вчитель, покликаний здійснювати особистісно орієнтоване навчання? На думку науковців, йому мають бути властиві три складові коомпоненти: мотиваційний, змістовий та методичний.

Психологічний компонент передбачає готовність педагогів до змін, бажання вийти за межі звичних способів навчання, підтримувати нові підходи в освіті, здійснювати інноваційну діяльність.

Мотиваційний компонент передбачає сформованість мотивів і цілей особистісно орієнтованої педагогічної діяльності; розуміння праці вчителя як реалізації професійних потреб і особистісного росту; любов до предмета викладання; високий рівень емпатійності і поваги до особистості кожного учня; розуміння потреб та орієнтацію на їх особистісний розвиток.

Змістовий компонент передбачає володіння системою знань про особистісно зорієнтоване навчання, готовність до їх застосування в практичній діяльності як перспективної педагогічної технології оновлення освітнього процесу в школі відповідно до концептуальних ідей нової української школи.

Методичний компонент передбачає впевненість у власних професійних можливостях; уміння будувати освітній процес за технологією особистісно зорієнтованого навчання; здатність до створення індивідуальної самодостатньої методики викладання предмета на засадах гуманної педагогіки, яка визнає дитину суб'єктом навчання; використання оптимальних технологічних прийомів викладання предмета.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОЗОН У ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ

Алгоритм (кроки) впровадження особистісно зорієнтованого навчання в кожного вчителя буде своїм, адже залежить від багатьох чинників. Учасники науково-дослідної лабораторії, яка працювала при Рівненському ОШПО, напрацювали власний досвід із цього питання й рекомендують такий порядок роботи:

Крок I. Опрацювання теоретичних праць із проблеми особистісно зорієнтованого навчання як необхідної умови ефективного та успішного впровадження технології.

Особистісно зорієнтована модель навчання сьогодні розробляється багатьма вченими. З-поміж значної кількості теоретичних праць передусім привертаємо увагу до теоретико-методологічного дослідження особистісно зорієнтованого виховання І. Д. Бега, психолого-дидактичної концепції І. С. Якиманської, дидактичної моделі особистісно орієнтованої освіти В. В. Серикова, методичної системи А. М. Фасолі, які найбільше відповідають потребам сучасної освіти. Більш докладно про це йшлося на попередньому засіданні студій, тому зацентруємо вашу увагу на особливостях особистісно зорієнтованого уроку та виявленні й формуванні суб'єктного досвіду учнів як необхідної умови особистісно зорієнтованого навчання.

Крок II. Бесіди з учнями про сутність особистісно зорієнтованого навчання, специфіку роботи в нових умовах.

Зауважимо, що спеціальних бесід з учнями з окремо відведеним для цього часом не проводимо. Принагідно на різних уроках, особливо на початку роботи за цією системою, вчитель повідомлятиме, як правильно організувати свою навчальну діяльність, зокрема наголосить на таких ключових моментах, як-от:

- особливостях інформаційного суспільства та його вимогах до особистості;
- ключових та предметних компетентностях як ознаках готовності до життя, умовах досягнення життєвого успіху;
- важливості розуміння себе, створення позитивної Я-концепції;
- діяльності та її основних етапах, важливості оволодіння цілепокладанням, плануванням, організацією, рефлексією, оцінюванням.

Крок III. Суб'єктність учня як учасника освітнього процесу.

Саме вчитель допоможе учням стати суб'єктами навчальної діяльності, зокрема:

- орієнтуватися в матеріалі, що вивчається: предметний курс, тема, блок, навчальне заняття;
- визначати або брати участь у формуванні мети певної навчальної діяльності;
- реалізувати план діяльності, маючи можливість варіювати цей процес у межах визначених норм;
- самостійно або спільно з іншими учнями й учителем оцінювати результати своєї діяльності, порівнюючи її з вимогами (критеріями досягнення мети).

Із напрацюваннями науково-дослідної лабораторії з цього важливого питання більш докладно ознайомить Жогло Н. В., вчитель-методист української мови і літератури Млинівської загальноосвітньої школи I–III ступенів №1 Млинівської селищної ради.

Жогло Наталія Володимирівна,
вчитель-методист української мови і літератури
Млинівської загальноосвітньої школи I–III ступенів №1
Млинівської селищної ради

СУБ'ЄКТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ

«Надзавдання кожного справжнього митця - довести читача чи глядача до незручності від упізнавання себе в книзі, на полотні чи на екрані... Ось це і є диво! Влучення в больову точку», – так розуміє надзавдання письменника і читача один з героїв повісті Ірен Роздобудько «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю». А як повинен розуміти надзавдання вчитель української літератури? Яке «диво» має статися, щоб учасник освітнього процесу став справжнім читачем, упізнавав «себе в книзі»?

На нашу думку, він стає читачем, коли усвідомлює свою суб'єктність. Суб'єкт – це людина, здатна до пізнання і перетворення світу і себе. Суб'єктом діяльності особистість стає тоді, коли оволодіває діяльнісним (управлінським) циклом: уміннями цілевизначення, планування, організації, здійснення діяльності, її рефлексії, оцінювання, корекції цілей і планів і набуває здатність осмислювати себе як діяча (свої мотиви, потреби, прагнення, здібності, установки тощо).

Із педагогічних позицій суб'єктом діяльності є людина, яка здатна:

- здійснювати усвідомлене цілевизначення;
- діяти творчо, самостійно визначати способи й умови вирішення поставлених перед нею завдань;
- за потреби вносити зміни у власну діяльність,
- відрефлексовувати й оцінювати свою діяльність;
- креативно вибудовувати відносини і взаємодію з іншими людьми.

Із позицій методики літератури *суб'єктність учня-читача* – це інтегрована якість, здатність школяра до усвідомленої й осмисленої саморегуляції читацької діяльності, здійснення читацького саморозвитку.

І. Якиманська вважає, що кожен учень дивиться на світ, спираючись на суб'єктний досвід. Дитина, пізнаючи світ, користується “передзнаннями”, сформованими культурою, що її оточує. Суб'єктним досвідом педагога називають знання і вміння, якими на цей момент володіє дитина щодо кожного конкретного матеріалу, кожної теми. Оскільки освітня програма для дітей, учнів в одного класу, однакова, то здається, що суб'єктний досвід є зайвим. Однак не слід забувати, що всі діти дуже різні. А тому одну й ту ж інформацію різні діти засвоюють абсолютно по-різному: хтось більшою, хтось меншою мірою. Суб'єктний досвід, відповідно, діти також мають різний. І якщо йдеться про таку освітню методику, як особистісно зорієнтоване навчання, педагог повинен орієнтуватися саме на суб'єктний досвід і здібності кожного конкретного учня. Тому важливо спочатку виявити суб'єктний досвід учня, а тоді вже, спираючись на нього, формувати наукові знання.

Робота на уроці з суб'єктним досвідом учня вимагає від учителя спеціальної підготовки: вміння не просто викладати свій предмет, а аналізувати зміст того, чим уже володіє учень із запропонованої теми.

У цих умовах змінюється режисура уроку. Учні не просто слухають розповіді вчителя, а постійно співпрацюють з ним у режимі діалогу, висловлюють свої думки, діляться своїм розумінням змісту, обговорюють те, що пропонують однокласники, за допомогою вчителя ведуть відбір змісту, підкріпленого науковим знанням. Учитель постійно звертається до класу із запитаннями типу:

- Що ви знаєте про це?
- Які ознаки, властивості можете виділити (назвати, перелічити тощо)?
- Де ці ознаки, властивості, на вашу думку, можна використати?
- З якими з них ви вже зустрічалися?

Сучасні підходи до розуміння сутності навчального процесу передбачають участь у ньому двох суб'єктів: учня і вчителя. Вони виступають як рівноправні партнери, носії різнорідного, але необхідного досвіду. Основний задум особистісно зорієнтованого уроку полягає в тому, щоб розкрити зміст індивідуального досвіду учнів, погодити його із тим, що пропонують, перевівши в соціально значущий зміст (тобто «окультурити»), і тим самим домогтися особистісного засвоєння його.

Традиційно урок розглядається як така навчальна ситуація, де вчитель повідомляє знання, формує вміння та навички. Недосконалі (некультурні, натуральні) способи навчальної поведінки дитини тут протиставлені зробленим (культурним, соціально значущим), реалізованим педагогом на тому самому матеріалі, із приводу того самого предмета. Учитель допомагає дитині перебороти обмеженість її суб'єктного досвіду, переводячи його на соціально значущі зразки, носієм яких він, учитель, і є.

У традиційному уроці вчитель позиціонує себе як «виразник», транслятор соціокультурних зразків, які він повинен «упровадити» у свідомість учнів, домогтися їхнього засвоєння, беззастережного прийняття й використання. Уся підготовка та проведення такого уроку здійснюються з позицій організації предметного матеріалу, що потребує засвоєння, активізації пізнавальної діяльності учнів, інтересу до нього.

Це виявляється, в основному, в монолозі вчителя або в діалозі з окремими учнями, здатними підтримати його в рамках предметного поля, організованого самим учителем. Учень тут виступає як виразник задуму та волі педагога. Одні вчителі досягають цього шляхом дисципліни, інші ж – завдяки повазі до своєї особистості, інтересу до предмета, треті – за рахунок налагодження «неформальних» контактів (не можна підвести вчителя, краще не заважати йому під час уроку, відсидітись, бути непоміченим тощо).

За умов організації особистісно зорієнтованого уроку професійна позиція вчителя повинна полягати в тому, щоб шанобливо ставитись до будь-якого висловлення учня за змістом обговорюваної теми. Педагог повинен продумати

не тільки який матеріал він буде повідомляти, але й які змістовні характеристики із приводу цього матеріалу можливі в суб'єктному досвіді учнів (як результат їхнього попереднього навчання в інших учителів і власної життєдіяльності). Треба продумати, що варто зробити, щоб обговорити дитячі «версії» не в оцінній ситуації (правильно–неправильно), а в рівноправному діалозі. Як узагальнити ці «версії», виділити та підтримати ті з них, які найбільш адекватні науковому змісту, відповідають темі уроку, завданням і цілям навчання.

За цих умов учні будуть прагнути бути «почутими», стануть висловлюватися з порушеної теми, пропонувати, не боячись помилитися, свої варіанти її змістовного обговорення. Учителеві треба бути готовим до того, щоб ініціювати учнів до такої розмови, активно сприяти вираженню учнями їх індивідуальних «семантик» (нехай не зроблених спочатку з позиції наукового знання). Обговорюючи їх на уроці, вчитель і формує «колективне» знання як результат «окультурення» індивідуальних «семантик», а не просто домагається від класу відтворення готових зразків, підготовлених ним для засвоєння.

Особистісно зорієнтований підхід означає, що в центрі навчання знаходиться суб'єкт. Тому вчитель може вважати освітній процес продуктивним тільки в тому випадку, якщо він спрямований на розвиток особистості учня й удосконалення власної особистості.

І лише учитель-суб'єкт здатний сформував такого ж суб'єкта учня. Лише учитель-читач може сформував успішного читача. Для цього потрібно формулювати своє читацьке надзавдання, забезпечити діалогічність уроку – спільний пошук відповідей на значущі для обох ціннісно-сміслові питання.

Визначальною характеристикою суб'єкта є спрямованість на самого себе. Суб'єктом можна назвати того, хто здатний «вступати в особливі стосунки» з самим собою. Його характеризує горде «само...»: самосвідомість, розвинута до рівня рефлексії, самостійність, самодіяльність, самонаучуваність, за якою стоїть більш загальна якість – відкритість до самовдосконалення і саморозвитку і т. д.

Становлення суб'єктності учня-читача – це формування його здатності до саморегуляції читацької діяльності. Учень як суб'єкт читацької діяльності

повинен мати мотивацію діяльності читання, розвивати власне бачення позиції щодо прочитаного літературного твору, здатності до привнесення особистісного смислу в інтерпретацію тексту, до сприйняття точки зору іншого суб'єкта спілкування, можливості до переведення власного розуміння літературного твору в художню структуру, наприклад, у формі поетичного повідомлення.

Отже, учень повинен не лише засвоїти предметний зміст, оволодіти певними читацькими вміннями, щось дізнатися про самого себе, прожити, пережити й усвідомити пов'язані з навчанням внутрішні зміни, а й виробити здатність осмислювати себе як читача: навчитися визначати смисл власного читання, планувати його, вибирати, залежно від мети, читацькі стратегії, рефлексувати й оцінювати.

Для здійснення читацького самотворення учень повинен:

- мати певні теоретичні знання змісту понять "читач", "текст", "читацька діяльність", "діалог із текстом", "вміти читати", "ідеальний читач"; видів читання; типів читачів; переліку читацьких якостей;

- усвідомлювати свої читацькі якості, здібності, потреби, нахили тощо ("Я-читач реальний");

- мати сформований образ ідеального читача і бажаний рівень власного читацького розвитку ("Я-читач ідеальний", "Я-читач бажаний");

- володіти необхідними знаннями і вміннями саморегуляції читацької діяльності (управлінським циклом);

- уміти відрефлексувати своє становлення як читача, проектувати себе;

- бути активним, ініціативним, цілеспрямованим, позитивно мотивованим на читання, досягнення вищого рівня сформованості читацьких умінь і навичок.

Діалог повинен відбуватися між читачем і текстом з обґрунтуванням власної точки зору, що, безперечно, передбачає толерантне ставлення до думок співрозмовника, але домінантною є власна гіпотеза. Становлення суб'єктності читача передбачає розвиток критичного ставлення учнів до своєї точки зору та думок інших, здатність розуміти автора твору, ставити запитання, висловлювати сумніви, генерувати нові ідеї.

Отже, розвиток суб'єктності відбувається за умов особистісної включеності у процес пошуку цінностей і смислів, що їх пропонує автор, визначення значущості тексту для особистого розвитку.

Для вчителя важливо вибудувати систему роботи зі становлення суб'єктності учня-читача:

1) послідовне (завдання розписуються на кожен семестр) оволодіння теоретичними знаннями: про текст, його структуру, способи роботи з ним; сутність читання; про читачів (що означає бути гарним читачем, існуючі класифікації читачів тощо); про себе як читача (який я читач? яким я хочу бути читачем? навіщо це мені? як досягти цього?);

2) вироблення практичних умінь (читацьких, оргдіяльнісних, саморефлексії).

Уже на першому уроці учні шукають разом з учителем відповіді на запитання: "Для чого потрібно вивчати літературу?", "Що це означає – гарний читач?", "Як зрозуміти вислів, що читання – це діалог з твором?", "Якщо читання – спілкування з письменником, то яка його мета?".

На заключному – рефлексивно-оцінювальному – етапі уроку літератури учні розмірковують не лише про те, що вони вивчили, а й аналізують свою діяльність і почуття:

- Що ми робили сьогодні на уроці?
- Що дізналися нового про літературні твори?
- Що зацікавило на уроці?
- Чи сподобалось працювати? Чому?
- Чи змінилася ваша думка про мистецтво взагалі і літературу зокрема порівняно з початком уроку?
- Які висновки ви зробили після цього уроку?
- Про що хотілося б дізнатися більше?
- Чи досягли ви поставленої мети?

- Учитель звертається не лише до бесіди, а й до прийому "незакінчене речення", який дає змогу кожному відрефлексувати свій стан: "Після уроку я відчуваю..., розумію..., думаю...".

Дуже важливим, на нашу думку, у становленні суб'єктності учня-читача є досвід рефлексії. Термін «рефлексія» в перекладі з латинської мови означає «відображення». Це осмислення людиною власних дій та законів їх здійснення, самоаналіз, роздуми щодо власного духовного стану. Рефлексія допомагає визначити смисл своєї діяльності з огляду на самооцінку та світосприйняття, здійснення впливу на власну діяльність та особистість. Учителю важливо застосовувати рефлексію на кожному етапі уроку. Це можуть бути рефлексивні запитання щодо результату (Що нового я дізнався? Навіщо це мені? Чи зрозумів я автора? Які нові запитання виникли? Що нового я навчився як читач?), процесу (Що я робив? З якою метою? Які форми роботи сподобалися найбільше? Чи задоволений я результатом роботи? А процесом?), почуттів (Що я зрозумів сьогодні про себе? Побажання на наступне заняття собі, вчителю, класу), письмові стратегії (РАФТ, візуалізація, деталізація, вільне письмо, есе, твір від імені певного предмета (героя) та ін.).

Засобами формування суб'єктності є:

- розвиток уяви, емпатії, образного і критичного мислення, умінь діалогічного прочитання літературного твору;
- проблемність і діалогічність навчання;
- створення ситуацій вибору, які вимагають вияву самостійності, особистісної позиції учня-читача;
- задіяння рефлексивних запитань і завдань.

Переконана: найважливіше завдання вчителя літератури - не лише навчити учня вчитися читати, а створити «диво»: допомогти знайти шлях до самого себе, бути самим собою.

* * *

Крок IV. Тематичне та поурочне планування.

Важливе місце в системі роботи за технологією особистісно зорієнтованого навчання відводиться типології уроків, їх структурі та плануванню. Досвідом роботи щодо структури уроку та складання тематичних планів поділиться вчитель-методист української мови і літератури Рівненської української гімназії, кандидат педагогічних наук Гаврилюк О. В.

Гаврилюк Оксана Володимирівна,
вчитель-методист української мови і літератури
Рівненської української гімназії,
кандидат педагогічних наук

ТЕМАТИЧНЕ ТА ПОУРОЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

У тайм-менеджменті популярним є правило "5 П": правильне планування попереджає погані показники. Це правило, без сумніву, є актуальним для сучасного педагога. Добре продумане планування допоможе не тільки якісно виконати роботу, а й заощадити час.

Як зазначає А. Фасоля, календарно-тематичне планування в умовах особистісно-зорієнтованого навчання має дві суттєві ознаки:

1. Діагностичне визначення цілей вивчення окремої теми, уроку.
2. Введення до плану кількох додаткових рубрик: цілі вивчення теми (уроку);

застосовувані прийоми й методи; елементи ОЗОН (Окрилення ОЗОНОм: книга пам'яті Анатолія Миколайовича Фасолі. [Упорядники І. Кондратець, І. Красуцька, О. Гаврилюк] — Житомир: Видав. ПП «Рута» 2019 2019. — 660 с. - С. 68).

Зауважимо, що чинна програма передбачає визначення цілей на тему. Під час роботи лабораторії ОЗОН було розроблено календарне планування, у якому визначалися цілі кожного уроку. З якою метою? Це допомагає передбачити дотримання послідовності, урахування різноманітності форм цілевизначення, планування, рефлексії, оцінки тощо.

Плануючи урок, учитель добирає відповідні форми опрацювання навчального матеріалу. І якщо розробляти навчальний маршрут на цілу тему, ураховуючи кожен урок, можна передбачити різноманітні форми опрацювання матеріалу, забезпечити систематичність і системність роботи, адже компетентності можна сформувавши в учнів тільки за умови діяльнісного підходу до навчання.

Проілюструємо це на прикладі вивчення теми "Гумористичні твори" (6 клас).

№ уроку	Зміст	К-сть год.	Дата	Цілі уроку	Методи, прийоми, форми роботи
	<p>ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ</p> <p>Гумористичне й сатиричне зображення дійсності. Жанрова різноманітність гумористичних творів.</p> <p>Леонід Глібов – визначний байкар, поет. Викривальна і повчальна спрямованість байок письменника. "Щука". Будова байки. ТЛ: гумор, сатира, байка, алегорія, мораль.</p>	1		<p>Учні знатимуть: коло проблем, які будуть вирішуватися протягом вивчення теми, відведений для цього час, форму тематичної атестації; жанри гумористичних творів; основні відомості про життя і творчість Л.Глібова; будову байки.</p> <p>Учні вмітимуть: пояснити різницю між гумористичними і сатиричними творами; розповідати про роль гумору в житті українців; виразно читати байку "Щука"; прокоментувати її прихований зміст; пояснити алегоричність образів; визначити мораль твору; <i>сформулювати власні цілі вивчення теми, уроку; спланувати діяльність.</i></p>	Кольоровий настрій, метод ПРЕС, виразне читання, "Мікрофон".
	<p>Л. Глібов. "Муха і Бджола". Зневага до надокучливих, ледачих людей, що живуть за рахунок інших.</p>	1		<p>Учні знатимуть: зміст виучуваних байок; ознаки байки (жанрові).</p> <p>Учні вмітимуть: виразно читати байки; коментувати їхній</p>	Гра "Вибери ознаку", асоціювання, інсценізація, виразне

	Викриття пихатості в байці "Жаба і Віл".		прихований зміст; пояснити алегоризм образів; визначити мораль творів; зіставити описане у байках з реальним життям; <i>самостійно визначити цілі уроку.</i>	читання, робота в парах (доповнення таблиці, "озвучення мультфільму").
	С. Руданський. Коротко про письменника. Співомовки С.Руданського – унікальне явище у світовій культурі. "Добре торгувалось", "Гуменний". ТЛ: гумореска, співомовка, інверсія.	1	Учні знатимуть: основні відомості про життя і творчість С.Руданського; зміст понять "співомовка", "інверсія"; зміст виучуваних творів; жанрові особливості співомовок. Учні вмітимуть: виразно читати співомовки; коментувати іронічне ставлення автора до негативних рис характеру; визначити головну думку твору; характеризувати персонажів і порівнювати їх; проводити паралелі із сучасним життям; <i>визначити власні цілі та обговорювати їх у трійках; проводити самооцінку.</i>	Розповідь учителя, бесіда, кубування, ротаційні трійки.
	С. Руданський. "Запорожці у короля". Авторська симпатія до простої людини, її розуму, кмітливості, почуття гумору, вміння відстояти свою гідність.			
	П. Глазовий. "Еволюція", "Найважча роль", "Кухлик". Зміст, художні особливості гуморесок.	1	Учні знатимуть: основні відомості про життєвий і творчий шлях письменника; зміст гуморесок, їхню тему та основну думку; текст одного з творів напам'ять. Учні вмітимуть: виразно читати твори; характеризувати героїв гуморесок на основі їх поведінки та вчинків; проводити аналогії з власними спостереженнями; <i>провести самооцінку.</i>	"Топ-3 факти з біографії письменника", "Займи позицію", інсценізація.
	П. Глазовий. "Заморські гості", "Похвала". Іронічно-пародійна, викривальна спрямованість і гумористичних і сатиричних творів.			Випереджувальне завдання: створення коміксів за гуморесками П. Глазового
	Розвиток мовлення. Складання гуморески або байки (усно і письмово).		Учні знатимуть: алгоритм складання гуморески (байки). Учні вмітимуть: складати гумореску (байку), самостійно аналізувати й удосконалювати написане.	Власний проєкт
	Виразне читання. Свято українського гумору. Конкурс на кращого читача гумористичних творів.	1	Учні знатимуть: імена 2 – 3 сучасних письменників-гумористів; зміст 2 – 3 гумористичних творів сучасних авторів; засоби виразного читання.	Інсценізація, декламування напам'ять створення мультфільму

			<p>Учні вмітимуть: виразно читати гумористичний твір; аналізувати прочитані твори; характеризувати героїв гуморесок; висловлювати власне ставлення до прочитаного; <i>відрефлексовувати власні досягнення.</i></p>	
	<p>Контрольна робота Гумористичні твори. Тест.</p>	1	<p>Учні знатимуть: власний рівень засвоєння вивченого; причини невдач (якщо такі були). Учні вмітимуть: робити узагальнення; виконувати тестові завдання різних видів.</p>	<p>Самостійна робота, виконання тестових завдань.</p>

В умовах особистісно зорієнтованого навчання учитель виходить з інтересів учнів, їхніх зацікавлень. Відповідно, пріоритетна шкала для побудови навчальних занять матиме такий вигляд: цілі учнів - їхні індивідуальні особливості - форми й методи роботи, які забезпечать досягнення поставлених цілей - навчальний матеріал (текст, підручник тощо).

Основними формами організації освітнього процесу в новій українській школі відповідно до наказу МОН № 408 від 20.04.2018 є різні типи уроку:

- урок формування компетентностей;
- урок розвитку компетентностей;
- урок перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей;
- урок корекції основних компетентностей;
- комбінований урок.

Нагадаємо, що урок у системі особистісно зорієнтованого навчання має таку структуру:

I. Мотиваційний етап. (*Учень має відчувати, що він цікавий учителеві як особистість, що прийшла на урок зі своїми проблемами, настроєм, бажаннями, прагненнями*).

1. З'ясування (забезпечення) емоційної готовності.
2. Актуалізація суб'єктного досвіду.
3. Актуалізація опорних знань.

II. Цілевизначення та планування. *(Школяр має усвідомити, для чого йому потрібні знання, здобуті на конкретному уроці, збагнути особистісну значущість виучуваного).*

III. Опрацювання навчального матеріалу. *(Специфіка цього етапу в умовах особистісно зорієнтованого навчання полягає в перевазі самостійної та парно-групової роботи, постійному зверненні до активних та інтерактивних технологій, постійної уваги до віднайдення учнем особистісних смислів у виучуваному матеріалі).*

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап. *(Рефлексія спонукає учнів заглибитися у власні почуття, переживання, а отже, створює умови для самопізнання і самооцінки).*

У кінці кожного етапу варто провести рефлексію, коли учень зможе поміркувати: "Для чого я це роблю? Чи досягну я цим поставленої мети? Що мені було цікаво робити? Що я зробив би по-іншому?.."

А. Фасоля пропонує розширити типологію уроків і виокремити урок ціле- і смислевизначення щодо виучуваного матеріалу та урок оцінювання і корекції навчальної діяльності (у сучасній класифікації є урок корекції основних компетентностей, що, на нашу думку, відповідає уроку оцінювання й корекції навчальної діяльності, адже компетентність формується у процесі діяльності).

Дидактична мета уроків ціле- і смислевизначення щодо виучуваного матеріалу – орієнтаційно-мотиваційна. На основі ознайомлення зі змістом виучуваного матеріалу на тему/семестр/рік (подається блочно), запропонованими цілями, учні визначають власні пріоритети, смисли, рівень домагань щодо розвитку читацьких умінь, освоєння матеріалу тощо.

Дидактична мета уроків оцінювання і корекції навчальної діяльності – рефлексивно-оцінювальна. Цей тип нагадує уроки контролю знань, умінь і навичок. Однак є суттєва різниця. Відрефлексовуються й оцінюються не лише предметні, а й надпредметні, зокрема оргдіяльнісні, уміння. Учитель упродовж вивчення теми (семестру, навчального року) відслідковує формування здатності учня до самоорганізації, самонавчання, формує необхідні рефлексивні й оцінні

вміння. Відтак необхідним є зіставлення запланованого і досягнутого, визначення причин неуспіху чи запоруки успіху, що стане "відправною точкою" для планування наступного етапу навчання. У системі особистісно зорієнтованого навчання уроки цього типу відіграють особливу роль, адже вироблення рефлексивно-оцінювальних умінь є однією з умов розвитку суб'єктності учня-читача. (Фасоля А. М. Формування суб'єктності учня-читача в умовах особистісно зорієнтованого навчання: планування та моделювання уроків української літератури у 5 класі. I семестр / А. М. Фасоля, М. А. Піддубний, О. В. Гаврилюк [та ін.]; за заг. ред. А. М. Фасолі; Ін-т педагогіки НАПН України; Рівнен. обл. ін.-т післядипл. пед. освіти. – Рівне: Рівненські обереги, 2013. – 196 с. - С. 12 - 13).

В умовах особистісно зорієнтованого навчання відмінністю поурочного планування є відведення часу для навчання учнів цілевизначення, планування, рефлексії, оцінювання; передбачення групової, парної та індивідуальної роботи; перевага активних методів навчання.

Розглянемо на прикладі фрагментів уроку української літератури, як визначити тему, мету, тип уроку, які прийоми й форми обрати для реалізації мети.

Тема. Л. Глібов. "Муха і Бджола", "Жаба й Віл". Викривальна й повчальна спрямованість байок письменника.

Традиційно мета визначається орієнтовно так: розвивати образне мислення, вміння діалогічного прочитання твору, навички виразного читання байок; удосконалювати вміння визначати основні ознаки цього жанру; сприяти формуванню життєстверджувальних, оптимістичних настроїв.

Оскільки мета вивчення літератури - формування компетентного читача, метою уроку є формування компетентностей, тому й сформулюємо її так:

Формувати компетентності:

предметну:

знаннява складова: засвоєння особливостей будови байки, пояснення головної думки й алегоричних образів;

діяльнісна складова: виразне читання творів, зіставлення описаного в байках із реальним життям, обговорення в парах проблем, порушених у байках;

ціннісна складова: усвідомлення важливості самокритичного погляду для успішної життєдіяльності;

ключові (математична, соціальна та громадянська):

уміння: перетворювати інформацію з однієї форми в іншу; аргументовано доводити свою думку щодо проблем лідарства й працьовитості, прагнення людини показати себе не такою, яка вона є;

ставлення: усвідомлення потреби працьовитості, об'єктивного ставлення до себе, оптимістичного світосприйняття.

Тип уроку. Урок формування компетентностей.

Плануючи особистісно зорієнтований урок, визначаємо цілі. Звернемо увагу, що цілі формулюються діагностично, що передбачає можливість контролю за їх досягненням.

Цілі.

Учні знатимуть: зміст виучуваних байок; ознаки байки, зміст понять *байка, мораль, алегорія*.

Учні вмітимуть: вдумливо й виразно читати байки; коментувати їхній прихований зміст; пояснити алегоричність образів; визначити мораль творів; зіставити описане в байках з реальним життям.

Методи, прийоми, види, форми роботи: бесіда, гра "Вибери ознаку", асоціювання, інсценізація, виразне читання, робота в парах (доповнення таблиці, "озвучення мультфільму").

З метою формування загальнонавчальних умінь цілевизначення й планування учитель пропонує доповнити перелік цілей уроку й на основі визначених цілей продумати план роботи.

З метою формування вміння виразно читати (предметна компетентність), перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (математична компетентність) пропонуємо учням такі завдання:

1. Виразно прочитайте рядки з байки. Запишіть у другу колонку риси характеру Жаби.

Рядки з байки	Риси характеру
1. - Який здоровий, моя ненько! Ну, що, сестрице, як надмусь, То й я така зроблюсь?	
2. А та не слуха... дметься... дметься... - Що, сестро, як тобі здається, Побільшала хоч трохи я?	
3. З натуги луснула — та й одубіла!	

2 -3 учні зачитують епізоди 1, 2 з таблиці, намагаючись інтонацією передати характер Жаби. Потім визначають, чия Жаба "найбільш задрісна", "Найбільш пихата".

- Розгляньте ілюстрацію до байки. Який епізод зображено? Чи вдалося художникові передати характер Жаби? За допомогою чого? Порівняйте, які засоби використав автор, які - художник, а які - ми, читаючи твір.

2. Перегляньте фрагмент мультфільму (учні переглядають епізод мультфільму, тривалість -1 хвилина, без звуку). Прочитайте оповідну частину байки Л.Глібова "Тава й Лисиця". Придумайте свій варіант завершення байки. Підготуйтеся до виразно читання твору Глібова з вашим продовженням (тривалість читання всього тексту - 1 хвилина). Озвучте мультфільм, читаючи свій варіант.

Учитель може використати фрагмент одного із мультфільмів, розміщених на YouTube, або ж запропонувати учням випереджувальне завдання - намалювати комікс, створити діафільм, мультфільм тощо.

Отож, плануючи урок, учитель добре такі прийоми і форми роботи, які відповідають змістові виучуваного матеріалу, віковим та психологічним особливостям учнів, а з огляду на вимоги сьогодення - сприятимуть виробленню предметних і життєвих компетентностей.

Крок V. Планування мети уроку.

З огляду на те, що вчителі мають певний досвід проведення особистісно зорієнтованих уроків, розставимо лише акценти на важливих моментах, які можуть викликати труднощі під час підготовки уроку.

Звертаємо увагу, що відповідно до концепції "Нова українська школа" головне завдання школи – формування компетентностей. Відтак, мета уроку має передбачати формування предметної і ключових компетентностей. У предметній виділяємо знаннєву, діяльнісну і ціннісну складові; у ключових – уміння і ставлення. Наприклад:

Тема. Односкладні прості речення: загальна характеристика.

Мета. Формувати компетентності:

предметну (мовну):

а) знаннєва складова: засвоєння видів односкладних речень, їх виражальних можливостей;

б) діяльнісна складова: розрізнення простих і складних речень; визначення видів односкладних речень (із головним членом підметом і присудком); розрізнення односкладних і неповних двоскладних речень; конструювання односкладних речень визначених видів;

в) ціннісна складова: усвідомлення виражальних можливостей односкладних речень та потреби вживання їх у текстах різних стилів;

ключову (громадянська компетентність):

а) уміння: конструювання текстів про громадянську відповідальність із використанням односкладних речень;

б) ставлення: усвідомлення громадянської відповідальності за власні вчинки.

Тип уроку. Урок формування компетентностей.

Крок VI. Актуалізація суб'єктного досвіду на етапі мотивації.

Необхідною умовою особистісно зорієнтованого уроку є актуалізація суб'єктного досвіду здобувачів освіти. Це один із структурних складників етапу мотивації, на якому, крім забезпечення емоційного настрою й повторення опорних знань, учитель залучає суб'єктний досвід дітей, тобто раніше набуті знання, уміння й навички щодо проблеми уроку.

Що це дає? По-перше, сприяє усвідомленому сприйняттю й засвоєнню учнями навчального матеріалу; по-друге, забезпечує усвідомлення тісних зв'язків між раніше набутих і новим досвідом пізнавальної і практичної діяльності; по-третє, передбачає залучення до процесу пізнання механізмів самодіяльності учня.

Досвідом роботи, як це робити на уроках української літератури, поділиться Черуха Ірина Володимирівна, вчитель-методист української мови і літератури Рівненської загальноосвітньої школи I–III ступенів №8.

Черуха Ірина Володимирівна,

вчитель-методист української мови і літератури

Рівненської загальноосвітньої школи I–III ступенів №8

АКТУАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ УЧНІВ НА ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОМУ УРОЦІ: ЕТАП МОТИВАЦІЇ

Про перетворення учнів у суб'єктів процесу навчання в системі особистісно зорієнтованої освіти йшлося у виступі Жогло Наталії Володимирівни. Я зупинюся лише на окремих моментах із теорії питання й зосереджу головну увагу на досвіді роботи членів нашої лабораторії щодо практичного залучення набутого раніше досвіду дітей до вивчення нового матеріалу.

Особистісно зорієнтований підхід характеризується визнанням індивідуальності, самотності, самоцінності кожної дитини, її розвитку не як колективного суб'єкта, а перш за все як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктним досвідом. Під суб'єктним досвідом (не суб'єктивним) розуміється досвід життєдіяльності, який отримує дитина до школи в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття і розуміння нею світу людей і речей.

XXI століття – час інтенсивного розвитку ІТ-технологій, яке, на думку канадського педагога Лоуренса Пітера, «перетворило дитину із суб'єкта, який не можна стримати, на об'єкт, який не можна зрушити». Тому саме актуалізація суб'єктного досвіду є тим рушієм, який дає змогу «завести» урок. Важливо вчителю знайти таке запитання чи завдання, що задіють життєвий досвід учня, спонукатимуть його до роздумів. Такий підхід дасть змогу вербалізувати почуття всіх учнів, а не кількох, як традиційно відбувається. Ланцюжок мислительних дій на етапі актуалізації суб'єктного досвіду відповідатиме такій послідовності: слово – асоціації – емоції – художній образ – бажання працювати (творити).

Заявлена позиція збігається з думкою науковиці Ірини Якиманської, яка стверджує, що «кожен учень дивиться на світ, спираючись на суб'єктний досвід. Дитина, пізнаючи світ, користується «передзнаннями», сформованими культурою, що її оточує. Тому важливо спочатку виявити суб'єктний досвід учня, а тоді вже, спираючись на нього, формувати наукові знання. Важливо також погоджувати нові поняття з суб'єктним досвідом учня.

Важливі поради вчителю із вказаної проблеми знаходимо у висловлюваннях відомих педагогів.

➤ Учитель має пам'ятати, що він не ретранслятор готових істин, а помічник, консультант, фасилітатор, організатор "навчальної взаємодії" (*Ольга Куцевол*).

➤ Розкрити зміст суб'єктного досвіду учня, максимально спиратися на нього під час організації навчання – основне завдання вчителя (*Ірина Якиманська*).

➤ Потрібно актуалізувати персональну значущість кожного учня (*"Дуже потрібна саме твоя допомога", "Без твоєї участі нам буде складно виконати це завдання"*) (Анатолій Фасоля).

➤ Саме на основі суб'єктного досвіду вчитель створює індивідуальну програму розвитку школяра (Анатолій Фасоля).

Опора на суб'єктний досвід. Учитель повідомляє знання у строгій логічній послідовності та цього ж жадає від учня, думаючи, що йому вони ще не відомі. Але будь-яке нове знання повинно спиратися на суб'єктний досвід школярів, на їхні інтереси, схильності, устремління, індивідуально значущі цінності. Це визначає своєрідність сприйняття й усвідомлення навколишнього світу кожним учнем. У процесі взаємодії на уроці відбувається не тільки однобічний вплив учителя на учня, а й зворотний процес. Учень як носій суб'єктного, особистісно значущого для нього досвіду повинен мати можливість максимально використати його, а не просто беззастережно приймати (засвоювати) все, що повідомляє вчитель.

На цьому етапі уроку вчитель звертається до життєвого досвіду учнів, використовуючи ефективні форми роботи, які б дали змогу поєднати те, що вивчається, та суб'єктивного досвіду, його окультурювання, збагачення.

Прийоми, які використовуються на етапі актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань, привертають увагу учнів до теми, пробуджують їхню зацікавленість, тому актуальними на цьому етапі є «мікрофон», «асоціювання», «аутотренінг», «незакінчене речення», «групування».

Пропоную досвід роботи членів нашої науково-дослідної лабораторії з проблеми актуалізації суб'єктного досвіду здобувачів освіти на етапі мотивації.

Бацюсь Раїса Іванівна, вчитель-методист Радивилівського ліцею №1 Радивилівської міської ради Дубенського району.

Тема уроку. С. Черкасенко. «Маленький горбань». Твір про красу і незахищеність людської душі. Уміння прощати й вірити в добро (6 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду.

1. Як ви розумієте епіграф уроку?

Зло нічого не дає, крім зла,
Вмій прощати, як прощає мати.
За добро добром спіши воздати, –
Мудрість завше доброю була (М. Луків).

2. Що найбільше ви цінуєте в людині? Складіть шкалу цінностей.

3. Які цінності ви поставите на перше місце?

Гаврилюк Оксана Володимирівна, вчитель-методист Рівненської української гімназії Рівненської міської ради, кандидат педагогічних наук.

Тема уроку. Роздуми про «зміст суцього» в новелі В. Винниченка «Момент» (10 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду. Готуючись до уроку, я знайшла такі слова Омара Хайяма: «Будь щасливим у цей момент...» Спробуйте продовжити це висловлення («Саме він і є твоїм життям»).

Кирикович Зоя Леонідівна, вчитель-методист Зарічненського ліцею №1 Зарічненської селищної ради Вараського району.

Тема уроку. Василь Симоненко. Оповідання «Дума про діда» (7 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду. На попередніх уроках ми вивчили поезії В.Симоненка. На основі вивчених творів скажіть, яким постав у вашій уяві В. Симоненко? (Добрим, щирим...).

Мандич Оксана Василівна, вчитель-методист Квасилівського навчально-виховного комплексу "школа-ліцей" Рівненської районної ради.

Тема уроку. Морально-етичні уроки доброти, чуйності, турботи про інших (за повістю Григора Тютюнника «Климко», 7 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

Гронування: ключові слова *дитинство, війна.*

– Наскільки, на перший погляд, сумісними є ці слова? (Відповіді учнів).

На жаль, буває час, коли ці слова поєднуються. Це під час війни, яка несе з собою сльози, розруху, біль, смерть не лише дорослих, а й дітей. Важливо, щоб у будь-якій ситуації людина залишалася Людиною.

Мартинюк Ірина Іванівна, старший учитель української мови та літератури Вельбівненської загальноосвітньої школи I–III ступенів Острозької районної ради.

Тема уроку. «Василь Стефаник. Новаторство письменника. Новела «Камінний хрест». Сюжетно-композиційні особливості твору. Образи-персонажі та образи-символи твору» (10 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду (бесіда, написання есе).

– Часто ми чуємо такі слова: «Кожен у житті несе свій хрест». Як ви розумієте цей вислів?

– А як сприймається вислів В. Гюго, що став іменем уроку: «Вся наша доля – перехрестя»? Кажуть, коли людина виходить на перехрестя, вона має змогу обирати шлях. Чи погоджуєтеся ви з тим, що людина все-таки може самостійно обирати свою долю – свій хрест?

– Яким вам видався Василь Стефаник? Чи можна сказати, що він ніс хрест своєї долі? Коротко сформулюйте свої враження від його життя в есе. *(Учні пишуть есе «Василь Стефаник» і зачитують його).*

Слотницька Ірина Володимирівна, учитель-методист Володимирецького районного колегіуму.

Тема уроку. Андрій Чайковський. Коротко про митця. Повість «За сестрою». Відтворення історичних подій із позицій гуманізму. Композиція твору (7 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду (укладання «квітки цінностей»).

– Подумайте і запишіть, хто або що для вас є найціннішим у житті. Зробіть це за допомогою словосполучень. *(Діти записують на пелюстках свої цінності, озвучують, створюють на аркушах «квітку цінностей»: щаслива сім'я, велика*

дружна родина, усміхнена мама, наша Батьківщина, рідний край, міцне здоров'я, вірні друзі, любов до ближнього і т.д.)

– Якщо у людини є всі названі вами цінності, чи можна назвати її щасливою? *(Мабуть, людину, яка має щасливу родину, міцне здоров'я, вірних друзів, має можливість жити і насолоджуватись життям, займатися улюбленою справою, можна назвати щасливою).*

– А якщо вона втратить бодай одну із пелюсточок цієї квітки? *(Щастя такої людини буде неповним).*

– Чи готові ви пожертвувати своїми цінностями? Якими? Коли?

– А чи жертвували б своїми найбільшими цінностями заради інших? *(Це залежить від вартості цих цінностей, адже людина має зробити вибір).*

– Чи часто вам у житті доводиться робити вибір? Чи складно це робити? Чому?

– А чи буває так, що хтось сам зрікається своїх цінностей? Як ви вважаєте, чи буде щасливою така людина?

Рефлексія діяльності: незакінчене речення. *(Виконуючи це завдання, ми зрозуміли: варто пам'ятати, що ми відповідаємо за свої вчинки і їхні наслідки).*

– Саме ці слова можуть стати визначальними під час характеристики персонажів твору «За сестрою», а також «іменем» уроку.

Тиндикевич Ірина Володимирівна, учитель-методист Костопільської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів №6 Костопільської районної ради.

Тема уроку. «Ніколи не сміявся без любові». Остап Вишня. Трагічна доля українського гумориста, велика популярність його усмішок у 1920-ті роки. «Моя автобіографія» – гумористичний життєпис автора (11 клас).

Актуалізація суб'єктного досвіду.

– Чи любите ви посміятися? Послухайте уривок із одного з моїх найулюбленіших творів *(зачитує уривок із гуморески Остапа Вишні «Зенітка» від слів: «Одного разу, в неділю, ми з кумом, ще й на достойне не дзвонили, не*

видержали: хильнули» до слів: «Та після такої практики мені з отими гнидзяними хрицями й робити не було чого».

– До якого виду творів за способом зображення дійсності належить цей? *(Гумористичного).*

– Чому люди люблять дотеп, жарт?

– Продовжте речення: «Я думаю, що ми маємо право сміятися з людини, коли...» *(...любимо, поважаємо і т. п.).*

– Ніколи не сміявся без любові письменник, який ще за життя став легендою. У 20-ті роки ХХ ст. він був надзвичайно популярним: загальний наклад його творів сягнув семизначного числа. А ім'я його – Павло Михайлович Губенко (творив під псевдонімом Остап Вишня). Саме з його творчістю ми починаємо сьогодні знайомитися.

Крат Наталія Володимирівна, учитель-методист Сарненського районного ліцею "Лідер" Сарненської міської ради Сарненського району.

Тема уроку. Бесіда про вивчені в 10 класі твори (урок-підсумок).

Актуалізація суб'єктного досвіду («мікрофон»).

1. Яку роль відіграє література в житті людини?
2. Як це позначилося на долі відомих людей?
3. Чи вплинуло читання художніх творів на ваше життя? Як саме?

Особливість цього досвіду полягає в тому, що формується він поза межами школи, а використовуємо його активно на уроках. Суб'єктного досвіду людина набуває в процесі різних видів діяльності, що від початку є розрізненими, а згодом сприяють формуванню цілеспрямованої активності учнів.

Тому ми, педагоги, лише культивуємо ґрунт, аби в майбутньому зерно успішно проросло й дало гарний урожай. Потрібно, щоб урок літератури став своєрідним майданчиком для самопізнання й самовираження школярів. Учителеві потрібно створити такі умови, за яких читач захотів би докласти

додаткових зусиль, а текст зміг би виявити свої можливості. Доречним підтвердженням цієї думки будуть слова грузинського педагога Мераба Мамардашвілі: «Те, що не западає нам у душу, не є для нас літературою. Якісь шматки літератури для нас закриті лише тому, що вони, мабуть, не збігаються з нашим життєвим шляхом і з найголовнішим актом — актом розкриття себе в тому, що промовляє... враження від прочитаного... Якщо ми не впізнали себе в тому, що прочитали, то воно для нас не існує».

* * *

Крок VII. Визначення цілей, планування роботи на етапі цілевизначення і планування.

Важливість етапу цілевизначення й планування окремими вчителями недооцінюється, а даремно. Цілі і план спрямовують і регулюють навчальну діяльність вчителя й учнів, визначають відповідні засоби їх досягнення, передбачають сукупність умінь та навичок для їх формування.

Важливо зауважити, що на цьому етапі формується ключова компетентність "уміння вчитися", адже набуття навичок ставити цілі, планувати власну діяльність є метапредметною компетентністю, необхідною в житті кожній дитині.

Досвід колег по науково-дослідній лабораторії на цьому етапі уроку, а також власне бачення щодо формування вмінь цілевизначення й планування запропонує Шабада Тетяна Іванівна, вчитель-методист української мови і літератури Варковицького ліцею Варковицької сільської ради.

Шабада Тетяна Іванівна,
вчитель-методист української мови і літератури
Варковицької гімназії Дубенської районної ради

ВИРОБЛЕННЯ ВМІНЬ І НАВИЧОК ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ І ПЛАНУВАННЯ

В умовах особистісно орієнтованого навчання ми оперуємо поняттям «ціль уроку», «цілевизначення». Пригадую, як на заняттях обласної творчої лабораторії світлої пам'яті Анатолій Миколайович Фасоля знайомив нас із особливостями цього етапу, наголошував, що мета уроку – для вчителя, ціль – для учня, а відмінність між цими двома поняттями полягає в тому, що ціль конкретна, її досягнення (чи недосягнення) можна перевірити. Мета – це те, чого людина хоче досягти, а ціль – це практичні, конкретні зусилля, способи та дії людини, підпорядковані її волі у процесі досягнення поставленої мети.

Чому цей етап настільки важливий? Бо учень має піти з уроку з конкретним результатом діяльності, з розумінням того, що вдалося зробити, а що ні, над чим варто ще попрацювати. Має усвідомити особистісну значущість виучуваного, зрозуміти, як досягти бажаних результатів. А для вчителя правильно сформульована ціль дає змогу вибрати найдоцільніші методи, прийоми, форми роботи.

Вироблення в учнів діяльнісних навичок вчитель передбачає у календарному плані. Це забезпечить необхідний контроль за дотриманням послідовності, врахування специфіки, різноманітності форм цілепокладання, планування, рефлексії, оцінки тощо. З окресленого програмою кола знань, умінь і навичок для певного класу формується їхній перелік стосовно конкретної теми. Складений перелік коригується й уточнюється з урахуванням

- а) матеріалу підручника;
- б) запитань, які розглядатимуться на уроці;
- в) цілей самих учнів.

Цілі формулюються діагностично, для чого потрібно визначити:

- які знання учні повинні засвоїти;
- якими вміннями (інтелектуальними, практичними) вони повинні оволодіти;
- які якості будуть проявляти;
- як буде здійснюватися рефлексивна діяльність учнів;
- чітко окреслити кінцевий результат діяльності.

З огляду на перевантаження навчальної програми виділити окремий урок на роботу з цілями можна хіба що на початку і в кінці навчального року на вступному і заключному занятті. Слід зазначити, що цей етап потребує системної та систематичної роботи, вироблення навичок цілевизначення відбувається впродовж тривалого часу (виділяємо для цього 10-15 хв уроку). Приблизний алгоритм роботи може мати такий вигляд:

1. Знайомство із поняттям «цілевизначення», важливістю умінь чітко формулювати ціль для успішної діяльності в будь-якій сфері (на останньому моменті наголошуємо особливо, це стане значним стимулом для школяра).

2. Знайомство з видами цілей і способами діагностики їх досягнення. Цілі смислові, перспективні, актуальні, цілі-елементи.

3. Системна та систематична робота над формуванням навичок цілевизначення та планування.

Види робіт на цьому етапі:

- ознайомлення з переліком цілей уроку, позначення у загальному переліку особистісно значущих;
- доповнення загального переліку цілей власними (тут доречно використати прийом «незакінчене речення»);
- обговорення цілей із сусідом по парті, визначення спільних цілей;
- ознайомлення з планом роботи, запропонованим учителем, внесення коректив;
- самостійне планування роботи, узгодження плану роботи з сусідом по парті, в групі, парі, класі.

Визначати цілі та планувати роботу потрібно на початку семестру, теми, уроку тощо. Ціль формулюємо на основі вимог програми, вибираючи з них найважливіші, враховуючи специфіку виучуваного матеріалу, класу.

Вже саме формулювання цілей передбачає можливість контролю за їх досягненням чи недосягненням, і саме цим вони відрізняються від мети уроку, яку традиційно (і досить часто формально) визначає вчитель: *учень знає..., уміє..., розпізнає..., наводить приклади..., порівнює..., характеризує..., пояснює..., називає..., обґрунтовує..., висловлює...* тощо.

Інший можливий варіант:

учень знає, вміє і може: відтворити..., дати відповідь..., вибрати..., сформулювати..., зв'язно викласти..., розповісти напам'ять..., назвати..., визначити..., дібрати приклади..., виділити..., пояснити..., переказати..., зробити висновки й узагальнення..., охарактеризувати..., встановити причинно-наслідкові зв'язки..., скласти план..., встановити спільне й відмінне..., визначити художні засоби і їх роль..., скласти перелік ознак..., працювати з довідковою літературою..., написати реферат..., обґрунтувати... тощо.

Спочатку учням можна пропонувати перелік цілей, із яких потрібно вибрати ті, які відповідають темі уроку. Коли ж навички цілевизначення будуть сформовані, школярі зможуть самотійно визначати цілі уроку. Визначати цілі, планувати роботу можна не тільки самотійно, а й у парах, трійках, групах, а також цілим колективом.

Розглянемо цей етап уроку на конкретних прикладах.

5 клас. Література рідного краю. Чарівний світ природи (за казкою Любові Пшеничної «Квіткая»)

Цілі.

Учні знатимуть: окремі факти з життя Л. Пшеничної; назви літературних казок письменниці; зміст виучуваного твору, його головну думку.

Учні вмітимуть: виразно читати й переказувати окремі епізоди твору; самотійно з'ясовувати сутність алегоричних образів казки; називати риси

характеру персонажів, наводячи цитати з твору; висловлювати власне ставлення до прочитаного, уявляти події твору.

Ім'я уроку. «І навіть із росточками трави, будь ласка, будь на «Ви»

II. Цілевизначення і планування.

1. Ознайомлення з темою уроку. Аналіз імені уроку, його розуміння учнями.

Учитель. Ви знаєте, до кого прийнято звертатися на «Ви»? Що означає таке звертання?

Учень. Так ми звертаємося до старших людей, до незнайомих або дуже шанованих. Цим ми виражаємо свою повагу до людей.

Учитель. Прочитайте ім'я нашого уроку. Як ви його розумієте? Чому навіть із росточками трави потрібно бути на «Ви»?

Учениця. Я думаю, що цими словами виражається думка про шанобливе і бережливе ставлення до всього живого, до найменшої рослини.

2. Вибір із запропонованих загальних цілей уроку особистісно значущих, запис їх у зошити та озвучення учнями. Можна запропонувати учням продовжити висловлення:

На уроці хочу дізнатися ...

Мені цікаво з'ясувати....

Хочу навчитися...

Сподіваюся відкрити для себе...

3. Обговорення плану уроку, внесення коректив.

До речі, іноді варто навмисно розташувати пункти плану уроку не в логічній послідовності, щоб спонукати учнів критично ставитися до запропонованого і вносити власні корективи.

9 клас. «Ясна зоря нашого письменства» (Основні віхи життя і творчості Марка Вовчка)»

Цілі.

Учні знатимуть:

- основні події життєвого й творчого шляху Марка Вовчка;
- розмаїття творчої спадщини письменниці;

- особливості творчої манери;
- діяльність Марка Вовчка як перекладача;
- оцінку творчості письменниці її видатними сучасниками;
- алгоритм організації та проведення проектної роботи.

Учні вмітять:

- самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, узагальнювати та оформляти його;
- висловлювати власне ставлення до особи письменниці;
- працювати спільно в групі для реалізації мети;
- створювати міні-проект, захищати його;
- проводити рефлексію в кінці уроку.

II. Цілевизначення та планування.

Учитель. Сподіваюсь, сьогоднішній урок стане для багатьох із вас відкриттям. Хтось відкриє для себе досі незнайомі сторінки біографії та творчості Марка Вовчка, а хтось відкриє для себе себе самого. Роботу сьогодні пропоную провести у формі уроку-проекту. Чи доводилося вам створювати проекти на уроках української літератури чи з інших предметів?

(Учитель коротко характеризує особливості методу проектів).

Визначте власні цілі на сьогоднішній урок, запишіть, зазначаючи при цьому, чого ви хочете досягти як читачі, які моменти найважливіші для вас на сьогоднішньому уроці. (Можна запропонувати прийом «незакінчене речення»: хочу почути думки однокласників..., хочу більше дізнатися про творчу спадщину..., хочу висловити власні міркування стосовно прочитаного твору..., планую більше дізнатися про особистість письменника.... Потім із учнівських цілей формується загальний перелік).

Коли ви ставите перед собою ціль, то, мабуть, продумуєте шляхи її досягнення. Який план нашої співпраці на уроці ви запропонували б?

План уроку

1. Самостійна пошуково-дослідницька робота в групах.
2. Представлення результатів роботи груп.

3. Рефлексія діяльності на уроці та оцінювання.

Після того, як учні набудуть базових навичок цілевизначення на урок, можна вчити визначити цілі опрацювання теми, цілі на семестр (тобто від простого до складного, від часткового до загального). Можна пропонувати школярам формулювати цілі домашньої роботи (практикую досить часто, можна за рахунок часу, відведеного на закріплення вивченого) і т. ін.

Варто наголосити: в умовах особистісно зорієнтованого навчання вчитель (обов'язково!) виходить з інтересів учнів, їхніх зацікавлень. Відповідно пріоритетна шкала для побудови навчальних занять матиме такий вигляд: цілі учнів – їхні індивідуальні особливості, форми й методи роботи, які забезпечать досягнення поставлених цілей, – навчальний матеріал (текст, підручник тощо).

Цілі вивчення теми, окремого уроку, результати рефлексії обов'язково записуються в учнівський зошит і озвучуються школярами!

І насамкінець – важливе зауваження. На етапі рефлексії обов'язково слід з'ясувати, чи вдалося досягти поставлених цілей. Якщо так, то завдяки чому? Якщо ні, то над чим ще варто попрацювати? Учень має піти з уроку не тільки зі знаннями, а й з розумінням того, як він досягнув результату.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОЗОНІВСЬКИХ СТУДІЙ

За результатами роботи озонівських студій "Кроки впровадження особистісно зорієнтованого навчання" вироблено методичні рекомендації щодо системи роботи з упровадження особистісно зорієнтованого навчання в практику роботи вчителів української мови і літератури.

1. Перехід до особистісно зорієнтованого навчання залежить від педагога, його бажання, психологічної і фахової готовності, загальної й педагогічної культури, особистісних якостей.

2. Особистісно орієнтоване навчання передбачає засвоєння певної системи роботи, алгоритму дій. Завдання вчителя в цьому плані – систематично надавати дітям допомогу в оволодінні діяльними вміннями на різних етапах уроку, вибудувати чітку систему роботи зі становлення суб'єктності здобувача освіти.

3. Доцільним за цієї технології є календарно-тематичне планування (навчальний маршрут) на цілу тему (розділ), де, плануючи кожен урок, можна передбачити різноманітні форми опрацювання матеріалу, забезпечити систематичність і системність роботи.

4. Передбачати в календарно-тематичних планах формування в учнів відповідних діяльних умінь та навичок, що забезпечить необхідний контроль за дотриманням послідовності, врахування специфіки, різноманітності форм цілевизначення, планування, рефлексії, оцінки тощо.

5. Типологія уроків за системою особистісно зорієнтованого навчання корелюється з типологією компетентнісного уроку, визначеною наказом МОН № 408 від 20.04.2018 року. Вважати доцільним доповнити її уроком ціле- і смислевизначення щодо виучуваного матеріалу або хоча б відведенням певного часу на вступному уроці з розділу.

6. Мету уроку підпорядковувати формуванню компетентностей; у предметній передбачати знаннєву, діяльнєсну і ціннєсну складові; у ключових – уміння і ставлення.

7. Опрацювання нового матеріалу здійснювати з урахуванням суб'єктного досвіду учнів, їхніх пізнань із теми, інтересів, схильностей, устремлінь, індивідуально значущих цінностей, тобто тих особистісних складників, які визначають своєрідність сприйняття й усвідомлення навколишнього світу кожним учнем.

8. Належну увагу приділяти формуванню в учнів умінь цілевизначення й планування, які спрямовують і регулюють навчальну діяльність вчителя й учнів, визначають відповідні засоби їх досягнення і спрямовані на формування ключової компетентності "вміння вчитися".

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Дятко Г. Впровадження особистісно орієнтованого навчання на уроках рідної мови в початковій школі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2012-52.pdf
2. Кондратюк В. Л., Волос М. М., Бабин І. І. Основні тенденції розвитку систем освіти та освітніх технологій в світовій педагогічній практиці [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://conference.mdpu.org.ua/conf_all/confer/2001/newtech/1/kondratuk.htm
3. Кремень В. Г. Якісна освіта: вимоги ХХІ століття / Василь Григорович Кремень // Дзеркало тижня. – 2006. – № 24 (24 черв.). – С. 14.
4. Особистісно-зорієнтоване навчання: мета, зміст, технологія уроку [Електронний ресурс – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-EA1D4A9332F0/list-BD57D40B26>
5. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / [О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старева та ін.]. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
6. Планування та технологія особистісно зорієнтованого уроку [Електронний ресурс – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/method/technol/755/>
7. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 436 с. [Електронний ресурс – Режим доступу: http://didactics.ucoz.ua/ld/1/149_VOV_01.pdf
8. Фасоля А. М. Формування суб'єктності учня-читача в умовах особистісно зорієнтованого навчання: планування та моделювання уроків української літератури у 5 класі. І семестр / А. М. Фасоля, М. А. Піддубний, О. В. Гаврилюк [та ін.]; за заг. ред. А. М. Фасолі; Ін-т педагогіки НАПН України; Рівнен. обл. ін.-т післядипл. пед. освіти. – Рівне: Рівненські обереги, 2013. – 196 с.

ЗМІСТ

Піддубний Микола Адамович СИСТЕМА РОБОТИ З УПРОВАДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	3
Жогло Наталія Володимирівна СУБ'ЄКТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ	8
Гаврилюк Оксана Володимирівна ТЕМАТИЧНЕ ТА ПОУРОЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ	15
Черуха Ірина Володимирівна АКТУАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ УЧНІВ НА ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОМУ УРОЦІ: ЕТАП МОТИВАЦІЇ	24
Шабада Тетяна Іванівна ВИРОБЛЕННЯ ВМІНЬ І НАВИЧОК ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ І ПЛАНУВАННЯ	32
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОЗОНІВСЬКИХ СТУДІЙ	38
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	40

Науково-методичне видання

Кроки впровадження особистісно зорієнтованого навчання

Тематичний збірник праць

вебінару для працівників органів управління освітою в територіальних громадах, які координують питання української мови та літератури; керівників територіальних методичних об'єднань учителів української мови і літератури; вчителів-словесників